

Krize i izazovi odrasle dobi

Mihály SZENTMÁRTONI

Sažetak

Kriza »srednje dobi« predstavlja se kao nužna etapa u hodu prema osobnoj zrelosti, a ima svoje duhovne, egzistencijalne i psihološke konotacije. Na duhovnom planu osoba se mora suočiti sa stvarnošću svoje stvorene naravi koja je ranjena grijehom i treba spasenje koju nitko ne može dati sebi, već je treba prihvatiti u predanju bezuvjetnoj Božjoj ljubavi. Na egzistencijalnom planu osoba doživljava granične situacije koje ju potiču na osmišljenje svog života. Na psihološkom planu kriza se javlja kao izazov da se prevrednuju ideali i vrednote te se okrene prema duhovnoj sferi svoga bića. Nakon analiza sadržaja te krize, autor navodi niz putokaza za njeno kreativno rješenje.

Uvod

Kad se čuje riječ »razvojna psihologija«, obično mislimo na djecu i mlade. Međutim suvremena razvojna psihologija je, uglavnom, premda ne isključivo, zaslugom E. Eriksona, proširila horizonte razvoja sve do starosti. Danas gotovo na svim područjima ljudske psihe prevladava dinamičan pristup: zrelost nije stanje, nego sposobnost trajnog rasta prema sve zrelijim odlukama a svetost se najbolje shvaća kao dinamičan hod prema sve većoj suradnji s milošću.

Na putu prema zrelosti neizbježna je jedna etapa koju bismo mogli nazvati različitim imenima: iskustvo vlastitih granica, iskustvo vlastite ljudskosti, iskustvo svoje grijehom ranjene naravi, egzistencijalna tjeskoba... no sadržaj je uvijek isti, a to je dolazak u dodir s činjenicom da smo smrtna bića. Bog zove slobodna čovjeka po imenu na spasenje, ali i čovjek se pita, kako postići onu puninu svoje ljudskosti koju nosi u sebi kao nostalgiju? Osoba postaje bolno svjesna svoje ljudske situacije nakon iskonskog grijeha, tj. kako je odijeljena od Boga, izvora svoga postojanja. Istodobno vidi i to da ne postoji nikakav put za samo-opravljanje, za samo-spašavanje; postaje akutna potreba da svoj život usmjeri prema Bogu. Pozitivan ishod tog traženja jest prihvaćanje sebe kao stvorenje uz korjenitu okrenutost života prema Bogu. U ovoj bismo studiji željeli promotriti različite vidike te »krize odrasle dobi« uz naznaku nekih osnovnih smjernica za njeno konstruktivno rješenje.

Teološki sadržaj: iskustvo grijeha

Iskustvo vlastitih granica znači postati svjestan svoga ljudskog stanja: s iskonskim grijehom čovjek se odcijepio od Boga, ali koji ga ipak nije napustio, nego mu je utjelovljenjem svoga Sina ponudio spasenje i pomirenje. Sveti Pavao je opisao krasno teološki sadržaj ovog iskustva:

Tà cjelokupno stvorenje ustrajno iščekuje ovo objavljivanje sinova Božjih — stvorenje naime bijaše podvrgnuto ispraznosti, ne svojevoljno, nego od onoga koji ga podvrgnu — u nadi da će se i samo stvorenje osloboditi ropstva raspadljivosti da sudjeluje u slobodi slave djece Božje. Uistinu znamo da sva stvorenja zajedno uzdišu i da se sva skupa nalaze u porođajnim mukama sve dosad. No, ne samo ona već i mi koji imamo prve plodove Duha, sami u sebi uzdišemo ustrajno iščekujući posinjenje: otkupljenje našega tijela. Nadom smo naime spašeni (Rim 8, 19–23).

Iskustvo granica je bolno, tjeskobno, zastrašujuće iskustvo: čovjek se osjeća osamljen, napušten, daleko od Boga. Ali premda ovo iskustvo, s jedne strane, gura čovjeka prema potpunom ispražnjenju, s druge strane, usmjeruje ga prema spasičeljskoj Božjoj ljubavi. U tom smislu može se ustvrditi da je ovo iskustvo zapravo predvorje mističnog iskustva što ima kao sadržaj upravo iskustvo bezuvjetne Božje ljubavi.

Ova kriza, koju psihologija poznaje i pod imenom »kriza srednje dobi«, proizlazi iz različitih činitelja. U tom razdoblju života osoba postaje svjesna da je »gubitnik« u mnogim područjima životne borbe, pa se okreće prema Bogu.¹ Drugi pokretač iskustva granica može biti percepcija veličine životnog poslanja, iskustvo koje su bolno doživjeli svi proroci koji su se uvijek osjećali nedoraslima svome poslanju, npr. Jeremija, Izaija i drugi.

Sveti Pavao nam može poslužiti kao primjer za sadržaj te krize. Na *psihičkoj razini* ima iskustvo »trna« što ga je doživljavao kao nešto što ga snažno ometalo u njegovu radu i životu i što mu je zadavalo velikih tjeskoba. Ne znamo o čemu se zapravo radilo, ali bez sumnje o nečemu što ga je ponižavalo. Njegova molitva postaje vapaj: »i da se ne bih uzoholio zbog obilja objava, stavljen mi je trn u tijelo, sotonin poslanik, da me trajno muči da se ne uzoholim. Za to sam triput molio Gospodina da prestane. A on mi je odgovorio: Dosta ti je moja milost, jer se moja snaga savršeno očituje u slabosti« (2Kor 12, 7–9). Na *moralnoj razini* doživljava slabost svoje volje: »Ja zbilja ne razumijem što činim, jer ne činim ono što hoću, nego činim onom što mrzim (...) Zaista, htjeti dobro jest u mojoj moći, ali nije učiniti ga, budući da ne činim dobro koje hoću, nego činim zlo koje neću« (Rim 7, 15. 19). Na *egzistencijalnoj razini* njegova nelagodnost je još veća, jer vidi grješno stanje čovjeka pa vapije: »Jadan ti sam ja čovjek! Tko će me izbaviti od ovog smrtonosnoga tijela« (Rim 7, 24).

1 Usp. F. J. Cerda, »Rimotivare a 'meta della vita' la propria esistenza consacrata«, in *Vita Consacrata*, 29 (1993), 216–231; E. Whitehead – J. Whitehead, *Christian Life Patterns. The Psychological Challenges and Religious Invitations of Adult Life*, New York, 1979, 35–61.

Iskustvo granica može biti posljedica nekih negativnih okolnosti, kao što je bolest, neuspjeh, krivnja i skorašnja smrt. Katekizam Katoličke Crkve spominje izričito bolest i patnju kao situacije koje podsjećaju na naše granice:

Bolest i patnja vazda su se brojili među najteža pitanja koja stavljaju na kušnju ljudski život. U bolesti čovjek doživljuje svoju ograničenost i privremenost. U svakoj bolesti možemo nazreti smrt. Bolest može čovjeka dovesti do tjeskobe, do zatvaranja u sebe, kadšto čak do očaja i pobune protiv Boga. Ali može ga dovesti i do veće zrelosti, pomoći mu da u svom životu razluči ono što nije bitno te se okrene k onome što je bitno. Bolest čovjeka vrlo često izazove da Boga traži i da mu se vrati (Br. 1500–1501).

Svaki svetac je morao proći ovo duhovno iskustvo na svom putu do punine ljubavi: iskusili su svoju grješnost, svoju nedostojnost, duhovni mrak i ova riječ spontano nam doziva u pamet ime Svetog Ivana od Križa. Ako pak tražimo novije primjere, možemo se sjetiti svete Male Terezije i njenog iskustva tunela, dramu prividne Božje šutnje i mogla je samo vjerovati da postoji izlaz iz tunela gdje sjaji sunce i u toj vjeri se bezuvjetno predala Božjoj ljubavi.

Neka bude ipak dopušteno prikazati duhovni sadržaj i putove rješenja iskustva vlastitih granica na primjeru jedne, barem u našim krajevima, manje poznate, no zbog toga ništa manje zanimljive osobe: *Blažene Brigide Morello* (1610–1679). Moj susret s tom velikom ženom iz 17. stoljeća započeo je tako da mi se obratila vrhovna poglavarica Družbe koju je ona osnovala s zamolbom da napišem jednu studiju o psihološkom i duhovnom profilu Majke Brigide u vidu njene beatifikacije. Materijale za takav studij našao sam u prvorazrednim dokumentima, u duhovnom dnevniku i autobiografiji same Brigide. U njenom duhovnom razvoju mogu se prepoznati sva velika duhovna iskustva: obraćenje, borba za slobodu, otkriće svoje karizme, duhovni mrak i mistična ljubav. Ovdje bih se želio zaustaviti samo na njenom iskustvu granica koja neobičnom jasnoćom zrcali sve bitne sastavnice tog iskustva zajedno s pozitivnim rješenjem. Ali da bismo mogli smjestiti to iskustvo u cjelinu njenog duhovnog puta, smatram korisnim dati neke osnovne biografske podatke.

Brigida Morello se rodila g. 1610. u Rapallo (Italija). Još kao djevojka puno je mislila na to da postane redovnica, ali taj san nije mogla ostvariti zbog majčine smrti. Dvanaestogodišnja Brigida morala je preuzeti kućanstvo brojne obitelji. Na inzistiranje oca sklopila je brak s jednim dobrostojećim mladićem. Po svjedočanstvu same Brigide brak je bio sretan i sama je često ponavljala da je na ovom svijetu najviše voljela svog muža. Djece nisu imali. Nakon četiri godine braka Brigida je ostala udovica. Imala je tada 27 godina. U njoj se duši ponovno rasplamsala želja za redovničkim životom, ali nije mogla naći ni jednu družbu u kojoj bi mogla prepoznati svoje zvanje: ili ona nije bila zadovoljna ili drugi nisu smatrali nju prikladnom. Na kraju, ohrabrena od svog ispovjednika, osnovala je novu Družbu. Umrla je g. 1679. Papa Ivan Pavao II. proglasio ju je blaženom 15. ožujka 1998.

Brigida je vodila dnevnik o svojim duhovnim iskustvima. Godine 1645. napisala je nekoliko stranica koje na majstorski način opisuju njeno iskustvo granica. Iz čitavog dnevnika stječe se dojam da je jako dobro poznavala sebe. Znala je da ima

naprasitu narav, bila je svjesna svojih mana, osjećala se neprikladnom, malenom za ono poslanje koje joj je Bog namijenio. Slikovitim stilom tadašnjeg duhovnog jezika ovako opisuje sebe: »Osjećala sam se kao mali crv i najradije bih se sakrila u kakvu zabitnu rupicu gdje me nitko ne može naći«. Dugo razmišlja o svojoj sićušnosti što je imala za posljedicu veliku poniznost. U tjednu uoči Duhova postaje akutna svijest o svojoj malenkosti:

Postala sam svjesna da sam ništa te da svaka stvorena stvar i sve stvorenje je ništa, budući da sam vidjela stvari onakve kakve bi one bile bez Božje milosti. Sebe sam našla toliko odbojnom da nisam mogla pogledati sebe; bila sam veoma ljuta na sebe. I dok sam ovako razmišljala o sebi, shvatila sam da mi je Bog namijenio upravo ovaj put, ali ne samo meni nego svima pa mi je dužnost da sve one koji su mi povjereni, učim putu poniznosti.

U ovom iskustvu Brigida doživljava onu istinu koju je Pavao čuo od samog Gospodina: »Dosta ti je moja milost«. Brigida je shvatila da se ne smije dalje mučiti zbog svojih granica, budući da upravo u slabostima postaje očita Božja milost. U dubini svoga srca zna gdje treba tražiti spasenje te ovako piše: »Ne mogu drugo nego reći: Moja ljubavi, neka ne bude moja, nego tvoja volja, pa mu prikazujem ovog magarca da ga natovari kako on hoće, budući da ja nisam sposobna ni za kakvo dobro djelo.« Njen pogled ne ostaje zarobljen od svojih granica nego ga diže prema Božjoj milosti: »Kad bi mi Bog uskratilo tu milost, ja bih bila gora od samog đavla, počinila bih svako moguće zlo kad bih se oslanjala samo na svoju volju.«

Svjetlo sviće za vrijeme kontemplacije Božje dobrote i Brigida ovim riječima opisuje taj preokret: »Ne ufam se ni u što osim u Boga i rado priznajem da moja duša ne može naći oslonca osim u Bogu. U toj spoznaji raste moja vjera i povjerenje i jasno vidim da me nikakvo stvorenje ne može odijeliti od mog ljubljenog Isusa, već jedino grijeh me može odijeliti od mog Gospodina.«

Tu započinje njen mistični uspon a početak je naznačen jednom jedinom riječju: »Gledaj!« Ali prva stvar koju vidi jest jedno veliko tamno brdo i čuje ove riječi: »Ovo su patnje koje ćeš morati ti podnositi, a bit će nutarnje i vanjske.« Počinje njen put čišćenja, zatim preko mnogih rasvjetljenja stiže do potpunog predanja i jedinstva sa svojim Zaručnikom.²

Brigida je iskusila dubine svoje stvorene naravi, shvatila je da ne može sebe spasiti, ali je otkrila i putove spasenja i bez suzdržavanja baca se u naručaj milosti. To je osnovni model pozitivnog rješenja njezine krize.

Egzistencijalni sadržaj: tjeskoba

Filozofska analiza ovog iskustva vezuje se uz ime K. Jaspersa. Polazište njegovih razmišljanja jest naše ljudsko stanje koje obilježuje promjenljivost situacija koje nose uvijek nove mogućnosti. Neke se od tih situacija, ako se propuste, ne vra-

2 M. Szentmártoni, »Brigida Morello di Gesù. Profilo psico-spirituale«, in Aa. Vv., *Brigida Morello di Gesù*, Libreria Editrice Vaticana, Roma 1997, 81-150.

čaju nikad više; druge situacije ostaju u biti nepromjenljive, premda se mijenjaju neki vidici pa se njihova razarajuća snaga nastoji potisnuti. Ovamo pripadaju smrt, patnja, borba, promjenljivost, krivnja. Ove posljednje su toliko bitne za našu egzistenciju da ih Jaspers naziva »graničnim iskustvima« (Grenzerfahrungen).

Radi se o takvim situacijama od kojih ne možemo pobjeći niti ih možemo promijeniti. U svagdanjem životu često kušamo ne misliti na njih, živimo kao da nikad ne ćemo umrijeti, potiskujemo naše krivnje i zatvaramo oči pred promjenama. Mi se posvećujemo uglavnom konkretnim situacijama i nastojimo ih ovladati na najbolji mogući način nastojeći izvući osobnu korist od njih. Reagiramo na njih planiranjem i radeći u svijetu po vodstvom naših praktičnih interesa. Međutim, ako se zamislimo u naša granična iskustva, pred nama se otvaraju velike mogućnosti da otkrijemo tko smo zapravo te da postanemo ono što stvarno jesmo. Neodoljiva snaga graničnih iskustava kao što je smrt, krivnja i nesigurnost suočavaju nas izravno i s mogućnošću neuspjeha. Bitno je za čovjeka kakav stav zauzima pred neuspjehom jer o tomu ovisi što će postati.

U graničnim situacijama čovjek percipira svoje ništavilo, svoje ne-biće pa se ili zaustavi kod njih u tjeskobnom grču ili nađe svoje istinsko biće unatoč svim sporednim i prolaznim pojavama ovoga svijeta. Na paradoksalan način čak i očajanje, zbog same činjenice da je moguće, pokazuje iznad ovoga svijeta. Ili drugim riječima, čovjek traži spasenje a odgovor dolazi od velikih univerzalnih religija koje nude spasenje.³ Granične situacije tada postaju mogućnost za rast, zapravo izazov da se prošire horizonti, jedna prigoda koja dopušta čovjeku da se zapita o smislu svog života. Nevjernik može otkriti vjeru kao odgovor, a vjernik ulazi u dublje iskustvo Boga kao onoga koji spašava.⁴

Dramatičan opis egzistencijalne tjeskobe, zajedno s pozitivnim rješenjem, imamo u Psalmu 39:

»Objavi mi, Jahve, moj svršetak i kolika je mjera mojih dana, da znam kako sam ništavan.

Evo, pedljem si mi dane izmjerio, život moj je kao ništa pred tobom: tek dašak je svaki čovjek.

Poput sjene čovjek prolazi, tek dašak je sve bogatstvo njegovo: zgrće, a ne zna tko će ga pokupiti.

A sada, čemu da se nadam, Gospode? Sva je nada moja u tebi!«

Psihološki sadržaj: kriza srednje dobi

Premda se egzistencijalna kriza ne vezuje nužno uz određenu dob (sveta Terezija od Malog Isusa umrla je s 24 godine, a ipak je iskusila duhovnu noć), u normalnim uvjetima ona se javlja kao karakteristična razvojna etapa u odrasloj dobi.

3 Usp. K. Jaspers, *Way to Wisdom*, New Haven and London 1954, 20–23. — Jaspers K., *Origine e senso della storia*, Ed. di Comunità, Milano 1965, 20–21.

4 Usp. T. Leyener, »Grenzerfahrung«, in W. Kasper, (ed.), *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg im Breisgau 1995, 1039.

Psihološka se analiza stoga usredotočuje na »krizu srednje dobi« koja se smještava otprilike između 35/40. i 45/50. godina, a zove se katkad i »druga dob«, ili također »decenij posljednjih mogućnosti«, »period prijelaza i razvoja«. Već su pustinjaški oci govorili o »demonu sredine dana«, uspoređujući život s danom, pa smještavajući to razdoblje u podne, a njegove napasti opisuju kao »bezvoljnost« i kao »životnu dosadu« koju obilježuje također duhovna žalost i odbojnost spram svega što se odnosi na Božje stvari. Riječ je, naime, o jednom razdoblju života kad treba ozbiljno »prebaciti tračnice« te pronaći ispravan smjer daljeg putovanja.

Longitudinalna istraživanja D. Levinsona su pronašla da je u dobi između 38. i 43. godine, praktično svaki ispitanik imao potrebu da se suoči s jednim, odnosno nizom temeljnih pitanja: »Što sam učinio od svog života? Što stvarno želim za sebe i za druge? Koje su najvažnije vrednote za me i koje mjesto one zauzimaju u mom životu? Koji su moji glavni talenti i kako ih upotrebljavam? Mogu li živjeti tako da uskladim moje sadašnje želje, vrednote i talente?« Odgovarajući na ta pitanja većina ispitanika je priznala da se njihov život dosad uglavnom temeljio na iluzijama, da su pridavali preveliku važnost novcu, karijeri ili određenoj osobnoj relaciji. Levinson je uvjerenja da, premda specifični elementi mogu varirati, u biti ima malo ljudi koji ne osjećaju potrebu da preispitaju sebe u srednjoj dobi.⁵ Svi prolaze kroz tu razvojnu fazu, premda njeno odvijanje može biti različito: kod nekih uz više, kod drugih uz manje potresa. Bit te krize sastoji se u tome, da dosadašnje umire, a novo se još nije rodilo: umire zrelost mladog čovjeka, ali se još nije rodila zrelost stare osobe.

Središnji sadržaj tog prijelaza ipak je *iskustvo vlastite smrtnosti*. Ima niz događaja koji mogu staviti osobu u poziciju da se suoči sa smrću: smrt ili nagli gubitak kojeg roditelja, smrt starijih rođaka, prijatelja i znanaca, neočekivana smrt vršnjaka, vlastito fizičko opadanje, itd. Među simptomima nalaze se i osjećaj potištenosti i praznine, žaljenje za izgubljenim mogućnostima, kajanje zbog nekih odluka ili propuštenih odluka. Važno je da osoba u srednjoj dobi stekne uvjerenje da je stabilnost odrasle dobi varka.⁶

Osoba se po prvi put suočava s mogućnosti vlastite smrti. To je razdoblje kad se počinje sve češće govoriti o problemima zdravlja, fizičkih tegoba. Bolest, koja je dosad bila smatrana kao sporedna, usputna pojava, odjednom postaje središnja tema, nešto što uznemiruje, zabrinjava i često se nastanjuje u kući ne kao prolazni gost, nego kao stalni ukućanin. Među raznim znakovima fizičkog opadanja možemo navesti smanjenje tjelesne energije, povećani kolesterol, oslabljenje vida, sve češća zaboravljanja, povišeni tlak, itd. Fizičko je opadanje opomena da se nešto bitno mijenja u našem životnom ritmu te da se život polako smješta u horizont smrti.

Pojave koje očituju da je posrijedi kriza i koje se javljaju u sve većem broju su: dosada, nutarnja odbojnost, nedostatak radosti, umanjeno povjerenje u sebe, povećana sumnja u sebe, pojačana nesigurnost. Dalje: sumnjičavost, povećana briga

5 Usp. Berger K. S., *Lo sviluppo della persona*, Zanichelli, Bologna 1996, 476.

6 Usp. S. D. Sammon, »Life After Youth: Midlife Transition and its Aftermath«, in *Human Development*, 3 (1982), 15–25.

za sebe, a na duhovnom planu problemi s vjerom; može se javiti osjećaj da smo sve već vidjeli, sve doživjeli, nesposobnost da se odmori. Ovo posljednje je tipična pojava srednje dobi, tj. nesposobnost da se osigura potrebno odstojanje između sebe i svog posla.

Unatoč ovim poteškoćama, ipak ovo je razdoblje velikih šansi i mogućnosti za kvalitativni skok u zrelosti. Sad se počinju skupljati plodovi prošlih napora u poslu, posjeduje se već dobra doza životnog iskustva i naučilo se razlikovati bitno od nebitnoga, uz to osoba ima povećanu tehniku kako biti uspješan te osjećaj stvarnosti.⁷

Moguća rješenja: prihvatiti izazove

Kriza može postati prigoda za rast ili početak jedne stranputice. Ustvari moguća su četiri ishoda.

Paničarski pristup hrani se iz straha da prolazi »posljednji vlak«, stoga osoba grčevito traži rješenje u promjeni posla, partnera, prijatelja ili mjesta stanovanja. Osoba se osjeća kao zgnječena i pošto-poto nastoji osloboditi se svojih okova. Na žalost, ta panika stoji u pozadini mnogih bračnih brodoloma u ovoj dobi, kad osoba misli da je za svaki neuspjeh kriv bračni drug. Ali na taj se način kriza ne može riješiti, budući da čovjek nosi sebe kamo god želio pobjeći. Možemo se sjetiti slučaja proroka Jone, koji bježi od svoga poslanja, ali posvuda nalazi svoju nesreću.

Rezignacija je također pogrešan pokušaj rješenja krize a očituje se u prihvaćanju »neizbježnog«, u zatvaranju u sebe, u gubitku životnog elana, u sindromu »mladog penzionera«.

Dvolično rješenje sastoji se u nijekanju krize: osoba živi zavaravajući sebe da je još mlada, skriva se iza maske ne prihvaćajući istinu o sebi; htjela bi na svaki način zaustaviti kotač vremena izjavljujući da se još osjeća mladom i sposobnom da se natječe s današnjim mladima koje nemilosrdno kritizira kao nesposobnu, umornu, izgubljenu generaciju, ali što u biti odaje upravo zavist. Postoji određena razlika između muškaraca i žena u načinu kako nastoje zataškati prijelaznu krizu. Muškarci obično bježe u grčevitu aktivnost, žene se nastoje oblačiti mladenački, eventualno se obrate estetskoj kirurgiji da plastičnom operacijom vrate, ako ne mladost, ono barem mladenački izgled. Industrija kozmetike jako dobro živi od ove želje da se izgleda mlad! Na dubljoj razini zanimljivo je uočiti kako izbija u prvi plan osnovni karakter žene: ako je »majčinski tip«, vjerojatno će se posvetiti nekoj socijalnoj djelatnosti, ako je pak »čuvstveni tip«, lako će se upustiti u nove čuvstvene veze.

Kreativno rješenje sastoji se u usredotočenju na bitno: »Duc in altum!« Izvezi na pučinu! Taj Isusov poziv koji je uputio svojim učenicima može se primijeniti, u prenesenom smislu, na osnovnu zadaću što ju osoba u srednjoj dobi mora izvršiti.

7 Usp. F. J. Cerda, »Dinamismi soggiacenti alla metà della vita«, in *Vita Consacrata*, 28 (1993), 741–743.

Da bismo shvatili nosivost tog poziva, potrebno je promotriti pozitivni sadržaj, odnosno izazov krize.

Nije lako odrediti kada netko postaje »star«. Možda stvarno postoje rijetki slučajevi kad netko naglo ostari, bez prijelaza, ili barem osoba ima takav doživljaj: ustane jednog jutra i sa zaprepaštenjem konstatira da je stara. Ali u redovitim okolnostima starost stiže postupno.

U našoj zapadnoj kulturi godine oko *četrdesete* predstavljaju u mnogo pogleda preokret. Treba se oprostiti od mnogih mladenačkih datosti koje smo smatrali same po sebi razumljivima. Žena s onu stranu četrdesete jedva da može još misliti na majčinstvo ili čak na svoju ulogu roditelja, budući da su djeca već, jamačno, velika pa se bore za vlastitu samostalnost. Muškarac također nakon četrdesete mora prevrednovati svoje profesionalne sposobnosti i vještine, jer nadolaze nove generacije koje istu stvar rade drugačije, s više lakoće i više kreativnosti. To se posebno odnosi na informatiku, u kojoj se mladi kreću sa lakoćom, dok se mnogi odrasli osjećaju nemoćnim pred »čudesima« suvremene informatike.

U *pedesetim* godinama promjene postaju još radikalnije. Djeca su već odrasla i idu svojim putem; roditelji su već ili umrli ili jako stari, tako da se obiteljska struktura u biti promijenila; stariji naraštaj »odlazi« i u strukturu ulaze novi članovi: zetovi i snahe, unuci. Zdravlje također postaje svagdanjom brigom i osoba postaje sve svjesnija da je počelo razdoblje opadanja. Ali pedesete godine nisu ispunjene samo problemima i gubicima, nego također mnogim novim perspektivama, šansama i mogućnostima, tako da se, s pozitivne strane, to razdoblje može slobodno nazvati i razdobljem »novog povratka«.

U toj se dobi osoba osjeća relativno sigurnom u mnogim područjima: ne mora se više boriti za svoju karijeru, nije se potrebno više dokazivati, postaje sve manje važno što drugi misle o nama, stoga osoba postaje spontanija, opuštenija u društvu. Ukratko, u toj dobi osoba najbolje zna što joj je potrebno i kako će postići što joj je potrebno. Pitanje je samo isplati li se boriti za svoje ideale, budući da sad već manjka spremnost za rizike.

Zadaća: drugo obraćenje

S točke gledišta odrasle osobe život možemo podijeliti na dva dijela: prošlost i budućnost i oba dijela imaju svoje karakteristične zadaće, ciljeve i vrednote. Ciljevi prvog razdoblja mogli bi se izreći jednom riječju kao »ciljevi naravi«: osoba osjeća gotovo naravni impuls da osvoji vanjski svijet, da ga podvrgne svojoj vlasti; ovamo pripadaju i napredak u karijeri, osnivanje obitelji, odgoj djece, izgrađivanje određenog društvenog statusa i materijalne sigurnosti. Korisno je uočiti da su to sve ciljevi koji su okrenuti prema van do te mjere da čovjek gotovo zaboravlja sebe jer su brige i naponi usmjereni na stvari i druge ljude.

Svojestveni cilj druge polovice života jest »kultura« u iskonskom značenju riječi, tj. kultiviranje sebe, svoje osobnosti, duhovnih vrednota, traganje za dubinama života. Tu treba tražiti značenje krize odrasle dobi: stigao je trenutak da čovjek postane svjestan svoje duhovne dimenzije te počinje živjeti »prema unutra«. Evanđeoski izričaj tog preokreta je Isusov poziv upućen Petru: »Izvezi na pučinu!«, u

izvornom značenju riječi: »izvezi u dubine«. Radi se o istinskom obraćenju kad osoba treba usmjeriti svoj život od samo kvantitativne na kvalitativnu tračnicu.

Ono što poslije slijedi, možemo rekonstruirati samo na uspjelim, odnosno neuspjelim životima. Ugodno je susresti se sa zrelim muževima i ženama iz kojih gotovo zrači harmonija psihičkih dinamizama, kad nisu samo ljudi pameti nego i mudrosti. Ugodno je susresti se s ljudima iz kojih zrači neka tiha smirenost i poniznost koja kao da govori da ne žele oni otkupiti ovaj svijet, nego su već sposobni ugraditi sve pojave u jednu širu perspektivu: u božansku prisutnost koja sve grli, uključujući njih same.

Smijemo i moramo biti sasvim eksplicitni i ustvrditi bez straha da ćemo biti optuženi za religioznu propagandu: kriza odrasle dobi je jasan poziv na dublji religiozni život. Zbog toga nije po sebi negativna pojava činjenica da su nam crkve punije starijih osoba nego mlađih. Vjerojatno su to one osobe — barem mnoge među njima — koje su kreativno razriješili krizu odrasle dobi.

Pozitivno rješenje sastoji se u prihvaćanju posve nove životne filozofije: »Ja sam to što jesam« i osoba se ne stidi to izreći. Posljedica toga je da se ne boji priznati da nije sve postigao što je želio postići u životu, u karijeri, u braku, u odgoju djece. Ne želi više »reformirati« svijet i profesiju, nego se pita, što bi mogla dodati osobno da stvari idu malo bolje. Time stižemo do središnje zadaće ove dobi: sinkronizirati, uskladiti nutarnja uvjerenja s vanjskim stilom života. Ovo je razdoblje zdrave relativizacije kad čovjek prihvati da svijet nije savršen i povremeno s čuđenjem primijeti kako je on sâm nedosljedan. Misli se vraćaju u prošlost i prave se provjere. »Glasoviti ljudi« tada počinju opisivati svoja sjećanja, svoje memoare. Istodobno kao da se uzme jedan duboki dah da se krene dalje.

Za kreativno rješenje krize potrebno je uzeti u obzir psihološko i duhovno područje jer su oba važna za ono što se zove »put prema punini smisla«. F. J. Cerda predlaže deset zadaća koje vode prema tom cilju:

- 1) *Prihvatiti ograničenu budućnost.* U mladosti čovjek malo misli na budućnost, jer mu se čini dalekom i dugačkom, ali na sredini puta postaje sve prisutnija misao o »preostalom vremenu«, tj. svijest da prošlost nadilazi vremenski duljinu eventualne budućnosti koja nije više otvorena za sve mogućnosti. Stoga je zadaća prihvatiti prošlost u vidu budućnosti. To pokreće osobu da postane protagonist svog života, preuzme odgovornost za sebe i upotrijebi svoje mogućnosti i granice svjesno i odgovorno. Evanđeosko rješenje je Isusovo ohrabrenje koje je uputio učenicima u svojem oproštajnom govoru: »Neka se ne uznemiruje vaše srce! Vjerujte u Boga i u me vjerujte!« (Iv 14, 1). Isus ove riječi upućuje upravo odraslima koji su trebali zakoraknuti na jedan nepoznati put i koje je zabrinjavala nesigurna budućnost.
- 2) *Prihvatiti vlastite granice.* Ovo se prihvaćanje događa na tri razine: psihičkoj, egzistencijalnoj i duhovnoj. Na psihičkoj razini važno je ispravno vrednovanje sebe i prihvaćanje svojih granica. Na egzistencijalnoj razini moramo se znati suočiti sa stvarnošću vlastite smrtnosti kao elementom sazrijevanja. Na duhovnoj razini pak moramo znati suočiti se sa stvarnošću grijeha i milosti i to tako da nanovo »prečitamo« svoj život kao »povi-

jest spasenja«. Klasičan primjer za takvo prevrednovanje svoje prošlosti jest Sveti Augustin koji upravo to čini u svojim Ispovijestima, tj. nanovo prolazi svoj životni put ali sad već u svjetlu Božje ljubavi. Na prijelazu oko četrdesetih godina osoba mora preispitati svoje mladenačke ideale i vidjeti do koje mjere ih je ostvarila s obzirom na rad, ljubav i smisao života. Pošteno i vjerodostojno vrednovanje ima za rezultat smireno prihvaćanje sebe te čini osobu pažljivijom prema sebi i prema drugima.

- 3) *Suočiti se sa zavišću, rivalstvom i moći.* U sredini života mehanizam uspo-ređivanja sebe s drugima je osobito izrazit, javlja se zavist zbog mladosti i uspjeha drugih te grčevito prijanjanje uz moć i vlast. Za smireno suočiva-nje s takvim negativnim osjećajima potrebno je priznati talente i zasluge drugih uz pozitivnu spremnost vidjeti sebe kao dio jedne veće cjeline. Osim potrebe da se pokaže uspješnom, da se brine za nešto i nekoga, oso-ba treba otkriti i vrijednost suodgovornosti te vršenja moći u evanđeo-skom smislu kao služenje. Sveti Pavao je opisao taj stav zrele osobe kad je ustvrdio da smo svi mi Božji suradnici u ostvarivanju jednog boljeg svi-jeta, u čemu odjekuju Isusove riječi da smo zapravo »beskorisni sluge«.
- 4) *Pomiriti suprotne snage unutar sebe.* Psihologija zove te suprotnosti »pol-ariteti osobnosti«, a mogu se svrstati u četiri skupine;
- *mlad/star:* sučeliti se s tim polaritetom znači napustiti neprikladne izra-žaje mladosti i prihvatiti vrijednosti svoje dobi. Zgodno je netko rekao da ako neka odrasla osoba oponaša mlade u načinu oblačenja, frizure i ponašanja, time ne postaje mlađa, nego samo smiješna;
 - *destruktivnost/kreativnost:* napustiti besplodne kritike i napadaje na druge, umjesto toga usredotočiti energije na stvaralačke ciljeve. Sjajan primjer pozitivnog rješenja imamo u Albertu Schweitzeru, znanstveni-ku i liječniku, koji je sve svoje sposobnosti usredotočio na pomaganje jednostavnih ljudi u jednom zabitnom dijelu Afrike. Nije postao liječ-nikom siromašnih u mladosti, nego u odrasloj dobi;
 - *muško/žensko:* potrebno je prihvatiti vlastiti psihoseksualni identitet, tj. biti zadovoljan svojim spolom, vidjeti sve vrednote svog spola a ne vidjeti u suprotnom spolu rivala ili se osjećati inferiornim. Katkad ova-ko »sablajžnavam« svoje studente: »Evo moje životne filozofije: Bolje je biti nego ne biti! (u ovoj točki opće odobravanje). Bolje je biti odra-sla osoba nego mlada! (tiho negodovanje). Bolje je biti muško nego žensko! (pobuna publike, osobito ženâ). Bolje je biti isusovac, nego franjevac! (opći prosvjed), na što, uz blaženi smiješak, dodajem: »za mene«! Naime, u toj »životnoj filozofiji« uključeno je prihvaćanje se-be, svoje dobi, svog spola i svoga zvanja, a to je tajna zadovoljnog živo-ta. Ovo prihvaćanje osobito je važno za one stvarnosti koje nisu plod našeg izbora, kao što su život, spol, narodnost, roditelji, djeca, itd.;
 - *navezanost/sloboda:* radi se o dva osnovna stava pri čemu prvi stav zna-či okrenutost prema vanjskim stvarnostima a drugi okrenutost prema nutarnjim sadržajima. Srednja dob je vrijeme kad osoba mora ponov-no znati pogledati u sebe te otkriti svoju jedinstvenost.

- 5) *Otkriti vjernost.* Važna zadaća srednje dobi jest živjeti u vjernosti svoje mladenačke ideale usred neizbježnih sukoba sa stvarnošću koja je često kontradiktorna i puna opasnosti za te ideale. Ta vjernost pretpostavlja odgovornost, tj. da osoba bude ono što kaže da jest. Poznato je da upravo u toj dobi postoji velika napast okrivljavati neke vanjske okolnosti za svoje neuspjehe: bračnog druga, redovničke poglavare, radno mjesto, i sl., te se javljaju panični pokušaji da se kriza razriješi radikalnim promjenama: rastavom, napuštanjem svećeništva, odnosno redovništva, promjenom profesije i sl.
- 6) *Prevrednovanje svoga životnog stila.* To prevrednovanje ima dva vidika: otkriti onu zlatnu nit koja povezuje sav život te raskrinkati sve sheme, ideje, stereotipe i neriješene probleme koji sprečavaju osobu da se koncentrira na bitne sadržaje. Plod ove revizije jest reformulacija osobnog životnog projekta koji uključuje i odlučnost da se učvrste duhovni temelji svoga zvanja.
- 7) *Suočiti se s gubicima, boli i smrću.* Transformacije u sredini života uključuju činjenicu da osoba dolazi u dodir s patnjom na različitim razinama: frustracije s obzirom na planove koje je imala, svijest o osobnom grijehu, produžene bolesti, bolni raskidi dubokih osjećajnih veza, napasti očajanja, nutarnje iskustvo potrebe čišćenja savjesti po oproštenju. To je trenutak kad treba zakoraknuti putem svetosti što znači znati cijiniti pashalnu dimenziju života, tj. imati kršćansku nadu. U duhovnom žargonu taj se stav zove »okrenutost prema vječnosti«.
- 8) *Usmjeriti na konkretne ciljeve svoju energiju i stvaralaštvo.* Osoba u srednjoj dobi treba prihvatiti izazov »generativnosti«, plodnosti, što može poprimiti različite oblike kao što je promocija života, preuzimanje brige za druge. To pretpostavlja izlazak iz ljuske vlastite osobnosti za dobro drugih, da se postane osjetljiv za potrebe drugih bez da ih se želi kontrolirati. Pretpostavlja također nesebičnu ljubav koja se temelji na velikoj osjećajnoj fleksibilnosti koja omogućuje da se osjećaji usmjere prema različitim osobama, aktivnostima i ulogama.
- 9) *Steći mudrost i fleksibilnost.* Osoba u sredini životnog puta pokazuje povećanu osjetljivost za unutrašnji život i čuje zov autentičnosti i auto-transcendencije. Otkriće unutarosti ima različite oblike: prevrednovanje i ponovno prihvaćanje mladenačkih snova, napuštanje tiranskog zahtjeva za samo-ostvarenjem, otkrivanje nekog potisnutog ili davno zaboravljenog sna ili projekta. Mudrost i fleksibilnost čine osobe sposobnima da razlikuju istinito od lažnoga, bitno od sporednoga.
- 10) *Nanovo se roditi.* To je odjek Isusova poziva Nikodemu, koji se također nalazio u krizi odrasle osobe, a osnovni je preduvjet za rast u vjeri. Uključuje sumnju u vlastite moći uz povjerenje u Božju milost (sv. Pavao: »vidim što je dobro, ali ga ne činim (...) sve mogu uz milost onoga koji me je pozvao«); potreba jednoga novog životnog stava koji kaže da je sve milost pa se rađa zahvalnost umjesto borbe za vlastita prava; prevlast vjere

u oblikovanju sebe. Klasična duhovna teologija taj preokret naziva »drugim obraćenjem« kad osoba postaje teo-centrična.

Pozitivan ishod: ponizno lice

Pozitivan ishod ove krize odrasle dobi jest poniznost u iskonskom smislu te riječi, tj. prihvaćanje sebe i svoje ljudske situacije zajedno sa spoznajom da nismo kadri otkupiti sebe. Osoba se okreće Bogu spasitelju. Psihološki izražaj te poniznosti jest posvješćivanje svoje karakterne mane (svog »trna«). Mistična teologija navodi nekoliko principa rješenja:

- 1) *Kriterij bezuvjetne Božje ljubavi.* J. Sudbrack, veliki poznavalac mističnog iskustva analizira ovaj princip na primjeru svete Terezije od Djeteta Isusa: »Tereza je zašla u noć vjere koja je potrajala sve do smrti. U tom stanju nestaju svi subjektivni osjećaji, a ostaje samo pogled na objektivno, tj. na Boga. Onda slijedi njezin definitivni čin predanja toj ljubavi bez ikakve vanjske podrške kao što su »utjeha« ili »iskustvo«.⁸
- 2) *Kriterij prihvaćanja Božjeg milosrđa.* Primjer je ponovno sv. Terezija: »Terezija je trebala napustiti svoje subjektivno iskustvo i baciti se potpuno u naručaj Božjeg milosrđa koje grli sve. Tereza je umrla u strašnoj agoniji koja nadilazi svaku psihološku analizu, a ipak, njene posljednje riječi bile su riječi predanja dok je pogled upirala u križ: Ja... te... volim.«⁹
- 3) *Kriterij nade.* Tjeskoba može poprimiti patološke mjere i nijedna psihološka analiza ne može dati prihvatljivo tumačenje za nju. Za Teilharda de Chardina ona postaje trajan poticaj prema sve novijoj i sve aktivnijoj nadi u Božju budućnost. Terezija je postala svetica naših dana upravo zbog toga što je uspjela preobraziti ovo skrajnje iskustvo praznine i napuštenosti u izražaj nesebične, bezinteresne ljubavi.¹⁰
- 4) *Kriterij Božje transcendencije.* Za vrijeme odsutnosti osjetnog iskustva Božje prisutnosti osoba postaje svjesna da je Bog uvijek veći i drugačiji od svega onoga što mi možemo iskusiti, ono što je Erich Przywara sazeo ovim riječima: »Deus semper maior«. Stoga izričaj »iskustvo« ipak ima smisla i ovdje, jer u svijest ulazi jedna novost glede Božje stvarnosti: Bog je uvijek drugačiji, uvijek veći!¹¹
- 5) *Kriterij pozitivnog rješenja »duhovne noći«.* P. Mommaers ovako karakterizira pozitivan ishod kušnje: »Kada ova dezolacija prestane, često nakon mnogo godina i kad se nazire nova zora, često uz bolnu sporost, mistik otkriva da je naučio nešto vrlo važno kroz ovo iskustvo: nadišao je odlučujuću krizu. Po riječima Ruysbroeckea: Ovdje čovjek mora naučiti po-

8 J. Sudbrack, *Religiöse Erfahrung und menschliche Psyche*, Grünewald, Mainz, 1998, 52.

9 Ibid., 53.

10 Ibid., 145.

11 Usp. J. Sudbrack, *Mistica*, Piemme, Casale Monferrato, 1992, 167.

nizna srca da po sebi nema drugo doli nedostataka te strpljivo niječući sebe ponavljati s Jobom: 'Bog je dao, Bog je oduzeo'.¹²

Ovaj je preokret označen jednim novim iskustvom, što ga duhovna literatura poznaje pod imenom »mističnog iskustva« a ima kao sadržaj posvješćivanje bezuvjetne Božje ljubavi kao jedini put do sreće, spasenja i punine. Osoba je stekla »ponizno lice« kad može ponavljati sa svetim Pavlom: »Prema tome, vrlo ću se rado — radije nego da tražim oslobođenje — hvaliti svojim slabostima da se na meni nastani snaga Kristova« (2Kor 12, 9b).

Positivan ishod krize odrasle dobi majstorski je opisao sveti Pavao koji ovako kliče: »Siguran sam da nas neće ni smrt, ni život, ni anđeli, ni poglavarstva, ni sadašnjost, ni budućnost, ni sile, ni visina, ni dubina, ni bilo koje drugo stvorenje moći rastaviti od ljubavi Božje, koja je u Kristu Isusu, Gospodinu našem« (Rim 8, 38–39).

CRISES AND CHALLENGES OF ADULT LIFE

Mihály SZENTMÁRTONI

Summary

The crisis of adult life is one of the inevitable passages towards personal maturity and has spiritual, existential and psychological connotations. At the spiritual level the person is called to face his/her human nature, wounded by sin, together with the basic impossibility of self-redemption; instead one is called to accept God's redemption by surrendering to his unconditional love. At the existential level the challenge is to find the deeper meaning of life in spite of extreme situations. At the psychological level the crisis consists in reexamination of one's ideals and values by orienting one's life towards deeper, spiritual dimensions. After having analysed the contents of the crisis, the author offers some guidelines for its creative solution.

12 P. Mommaers, *Was ist Mystik?*, Insel Verlag, Frankfurt am Main, 1979, 64–65.

